

Dragan BOŽIČ

**O zakladu poznorimskih novcev v Slatni pod Dobrčo
in o zgodnjekrščanskih mozaikih v Lescah**
**A Note on a Hoard Find of Late Roman Coins at Slatna under Dobrča
and on Early Christian Mosaics at Lesce**

Posebni odtis iz:
Radovljiški zbornik 1995

RADOVLJICA
1995

O zakladu poznorimskih novcev v Slatni pod Dobrčo in o zgodnje- krščanskih mozaikih v Lescah

NOVČNI ZAKLAD V SLATNI

Andrej VALIČ, Zbirka arheoloških prvin Radovljice z okolico, v: Radovljiški zbornik, Radovljica 1992, str. 16: *Že jeseni leta 1851 so našli večje število rimskih kovancev v Slatni pod Dobrčo. Zakladno najdbo je sestavljalo 442 rimskih kovancev iz 2. stoletja našega štetja. Jeseni leta 1858 so odkrili v Lescah, ob poti v smeri Radovljice, drugo zakladno najdbo rimskih kovancev. Prešteli so 800 bronastih in 40 srebrnih novcev. Najditelj jih je predal kovaču. Obsežna najdba je bila zaznamovana in identificirana le z nekaj novci rimskega cesarja Dioklecijana (284-305) in naslednikov iz 4. stoletja. O njej poroča zgodovinar P. Hitzinger v Novicah leta 1859 (št. 17, str. 161). Svoj odmev in pomen je našla novica o najdbi v centralnih avstrijskih kraljevocesarskih strokovnih poročilih.*

Uvod

V zgornjem zapisu, ki je izšel pred tremi leti, navaja Andrej Valič, da so sredi prejšnjega stoletja v bližnji okolici Radovljice našli dva novčna zaklada: najprej

leta 1851 zaklad 442 novcev iz 2. st. n. š. v Slatni in nato leta 1858 zaklad 840 novcev s konca 3. in iz 4. st. v Lescah. Trditev o dveh zakladih, ki jo je ponovil še v zborniku, ta je izšel pred dvema letoma ob 40-letnici Gorenjskega muzeja v Kranju,(1) sloni na podatkih, ki so bili v *Arheoloških najdiščih Slovenije* iz leta 1975 objavljeni pod gesloma Slatna (avtor Valič) in Lesce (avtor Jaro Šašel).(2) To delo, ki ga je ustvarila vrsta slovenskih arheologov, lahko upravičeno imenujemo skupinsko delo stoletja. Njegova priprava je bila zelo zahtevna in je terjala izredno veliko truda in prečiščevanja, da je potem nastalo to, kar imamo danes v rokah. Kljub temu pa vsega, kar je v njem natisnjeno, ne gre jemati kot suho zlato. Zaradi ogromne količine podatkov, pomanjkanja časa, pa tudi različno skrbnega pristopa posameznih avtorjev je v njem precej napak, zamenjav in pomanjkljivosti. Njegova poglobljena hiba pa je po mojem mnenju v tem, da je bilo pri njegovi pripravi arhivsko gradivo upoštevano le v zelo majhni meri,(3) medtem ko so po drugi strani pri literaturi pogosto navedene nepomembne omembe, ki samo povzemajo podatke po prvotnih objavah. Preučevanje v arhivih hranjenih rokopisov, ki se mu posvečam že nekaj let, je pokazalo, da so v njih velikokrat zapisani podatki, ki so mnogo bolj izpovedni kot tisti v objavah. Rokopisni viri tako predstavljajo še neizkopano zlato jamo podatkov o arheoloških odkritjih na Slovenskem še posebno v 19. st. Žal pa njihovo preučevanje poteka razmeroma počasi. Velika večina izvornikov namreč še ni prepisana. Branje pisane gotice izpod različnih peres, ki je včasih prav težko berljiva, pa seveda vzame veliko časa. Iz zgoraj navedenih razlogov naj bodo *Arheološka najdišča Slovenije* bolj kot vir zanesljivih podatkov kažipot bralcu, da bo hitro prišel do izvornih objav in si z njihovo pomočjo ustvaril lastno sodbo o najdišču, naključnem odkritju, izkopavanju ipd.

Valič je torej podatke o dveh zakladih v Slatni in v Lescah povzel po *Arheoloških najdiščih Slovenije*. Kaže, da je prezrl, da je slovenski numizmatik Peter

Kos po izidu tega dela večkrat opozoril, da sta zaklada Slatna in Lesce zelo verjetno identična.(4) To ugotovitev, ki je bila pravzaprav nakazana že nekaj let po odkritju zaklada,(5) sem lahko po opravljenem kritičnem pretresu vseh prvotnih objav in po odkritju doslej popolnoma neznanih rokopisov v celoti potrdil. Odkrit je bil en sam zaklad, in sicer v Slatni pod Dobrčo. Do odkritja ni prišlo že leta 1851, ampak šele jeseni 1858. Nikakor ni šlo za novce iz 2. st., ampak za novce s konca 3. in z začetka 4. st. n. š.

Zgodovina odkritja na podlagi objav

O odkritju novčnega zaklada v Slatni je bilo objavljenih pet sodobnih, med sabo neodvisnih poročil, ki vsebujejo, če odmislimo sezname novcev, razmeroma malo podatkov o okoliščinah odkritja in o tem, kaj se je z novci dogajalo po njem. Še največ izvemo iz tistega, ki je bilo objavljeno v zgodovinskem časopisu dunajske Akademije znanosti in ki je nastalo na podlagi dveh popisov novcev iz zaklada, ki ju je Kabinetu za novce in starine na Dunaju poslalo predsedstvo kranjske dežele.(6) Poročilo pravi, da je kmet Blaž Smolej iz Statne (sic!) v radovljiškem okraju jeseni 1858 našel 442 poznorimskih novcev, od katerih jih je 384 pridobil radovljiški odvetnik Toman (dejansko je Toman kupil le 58 novcev). Poročilo vsebuje natančen seznam vseh novcev.

Drugo poročilo je objavil kustos ljubljanskega Deželnega muzeja Karel Dežman v časopisu Muzejskega društva.(7) V njem so popisani kovanci, ki jih je Toman kot svojo lastnino podaril Deželnemu predsedstvu, nakar jih je le-to prepustilo Deželnemu muzeju. Dežman navaja, da je neki kmet v Slatni med Begunjami in Tržičem na nekem hribovskem travniku v sveži krtini odkril nekaj lesketajočih se predmetov; začel je kopati in našel pomembno število rimskih kovancev.

Novica o zakladu je prišla tudi na uho zgodovinarju Petru Hicingerju, takratnemu kaplanu v Podlipi pri Vrhniki. V Bleiweisovih *Novicah* je maja 1859(8)

potožil nad žalostno usodo zaklada 800 bronastih (tu gre verjetno za tiskarsko napako - v svojih zapiskih navaja Hicinger za bronaste novce število 500, ki je glede na Tomanov podatek, da je bilo vseh novcev okrog 500, mnogo bližje resnici) in 50 srebrnih novcev, ki ga je v jeseni 1858 našel neki kmet pri Radovljici, nato pa večidel dal nekemu kovaču. Samo kakih pet jih je dobil dr. Volpi. Čeprav Hicinger piše, da je bil zaklad najden pri Radovljici, ne pa pri Lescah, so njegovo poročilo Šašel, Kos in Valič navedli kot vir o domnevnem zakladu iz Lesc.(9) Podobno kot v *Novicah* je Hicinger tudi v enem svojih rokopisov(10) zaklad iz Slatne zabeležil z besedami: pri Radovljici jeseni približno 500 bakrenih in 50 srebrnih novcev.

Da pa mu je bilo točno najdišče zaklada znano, dokazuje četrto tiskano poročilo. Gre za seznam pridobitev Zgodovinskega društva za Kranjsko v letu 1859,(11) v katerem je med drugim navedeno, da je društvo od njega pridobilo bronast novc Konstanca Hlora iz novčnega zaklada, odkritega v Slatni pri Begunjah.

Peto poročilo o novčnem zakladu je izšlo v časopisu dunajske Centralne komisije za raziskovanje in ohranjanje spomenikov.(12) Komisiji ga je poslal njen ljubljanski dopisnik Etbin Henrik Costa. Podatek, da je neki kmet naletel na precejšnje število rimskih novcev iz bronu in srebra in da so bili večinoma od cesarjev Dioklecijana, Maksimijana in Konstanca Hlora, se povsem sklada z drugimi poročili. Po Costi je bil zaklad odkrit pri Lescah. Ker pa so čas odkritja, način odkritja (kmet na svoji njivi oziroma travniku) in sestava najdbe enaki kot pri slatenskem zakladu, je jasno, da gre za pomoto. Vse mlajše omembe ne prinašajo nič novega, ampak črpajo iz zgornjih poročil. Čeprav je že Kenner pri omembi poročila Coste(5) opozoril na to, da je domnevni zaklad iz Lesc po legi najdišča in vsebini zelo podoben onemu iz Slatne, se v literaturi odslej praviloma navajata dva zaklada. Tako v Radicsevi *Arheološki karti Kranjske*,(13) kjer je vrh tega kot leto odkritja slatenskega zaklada pomotoma napisano 1851 (od tu izvira ista napaka v Valičevih člankih), pa v Pichlerjevem *Popisu štajerske*

numizmatike.(14) Gesli v *Arheoloških najdiščih Slovenije* smo že omenili.(2) Zagrebčan Mirnik je v svojem delu o novčnih zakladih iz Jugoslavije, objavljenem v Oxfordu,(15) prepisal podatke iz *Arheoloških najdišč* z vsemi napakami in pomanjkljivostmi vred (pri Slatni npr. tako kot v *Arheoloških najdiščih* glavno poročilo sploh ni navedeno, čeprav je pri Radicsu to edini vir). Po Mirniku, ki izvirnih poročil očitno ni bral, je slatenski zaklad domnevno obsegal 442 srebrnih novcev Marka Avrelija!?

V oceni tega dela je Kos končno postavil stvari na pravo mesto.(4) Navedel je obe glavni prvotni objavi in dodal, da sta najdbi Slatna in Lesce zelo verjetno identični. V katalogu rimskih novcev iz Slovenije je objavil podatke o domnevnem zakladu iz Lesc sicer še vedno ločeno, vendar je ponovno opozoril, da je leška najdba zelo verjetno identična s slatensko. Podobno je ravnal tudi v svoji knjigi o denarnem obtoku v jugovzhodnih Alpah od 300 pr. n. š. do 1000 n. š.

Zgodovina odkritja na podlagi arhivskega gradiva

Najstarejši arhivski dokument o odkritju zaklada pri Slatni je pismo radovljiškega odvetnika Lovra Tomanu Deželnemu predsedstvu v Ljubljani 24. 10. 1858, ki ga je, kot sam pravi, napisal v korist znanosti, numizmatike in domače zgodovine.(16) Toman poroča, da je Blaž Smolej iz Slatne na svojem svetu odkril zaklad rimskih novcev. Potem ko je na krtini po naključju opazil novc, je na tistem mestu večkrat kopal in odkril skupno okrog 500 novcev, večinoma Dioklecijana, Maksimijana in Proba. Novci se niso nahajali v posodi, ampak so ležali raztreseni v zemlji. Kljub temu so bili izredno dobro ohranjeni. Toman je takoj, ko je izvedel za nevsakdanje odkritje, odhitel k Smoleju in si očitno ogledal tudi najdišče. Zaklad je prišel na dan na majhnem pobočju, kjer je bilo videti nenavadno veliko kamnov. Od najditelja je odkupil okrog 60 novcev (več mu jih le-ta ni hotel prodati, češ da ne pozna njihove vrednosti) in ga zaprosil, naj preostalih nikomur ne odda. Ker mu je bilo zelo veliko do tega, da bi rešil celoten zaklad, je Smoleja

pregovarjal toliko časa, da mu je le-ta odstopil še ostalih 400 novcev, potem ko se je sam obvezal, da jih bo vnovčil na najboljši možni način.

Dr. Lovro Toman (levo) je leta 1858 kot odvetnik v Radovljici rešil za znanost slatenski zaklad rimskih novcev. Na fotografiji je skupaj z dr. Janezom Bleiweisom (sedi desno). Grafični kabinet Narodnega muzeja v Ljubljani (NM).

Deželno predsedstvo se je Tomanu zahvalilo in ga zaprosilo za natančen popis vseh novcev iz zaklada, ker je bilo na podlagi predpisa iz leta 1846 dolžno o za znanost pomembnem odkritju obvestiti dunajski Kabinet za novce in starine. 5. 1. 1859 je Toman poslal v Ljubljano vse novce in dva seznama.(17) Na prvem je bilo popisanih 396 novcev, ki so bili še v Smolejevi lasti, na drugem 58 novcev, ki jih je sam kupil. Svoj delež je velikodušno poklonil predsedstvu, ki je 21. 3. dunajskemu kabinetu poslalo obvestilo o odkritju in oba seznama. Direktor kabineta

Joseph Arneth je ugotovil, da deset novcev iz zaklada v sistematskih zbirkah kabineta ni zastopanih.(18) Zato je zaprosil predsedstvo, naj jim jih pošljejo. Hkrati je poslal en goldinar odškodnine za Smoleja. Vrednost enega novca je namreč ocenil na 10 krajcarjev. Pismo končuje s pripombo, da je seznamu pripisana Tomanova želja, naj bi novce po znižani ceni ponudili Deželnemu muzeju ali drugim domačim znanstvenim ustanovam, npr. gimnazijam, knjižnicam, vredna ne samo najtoplejšega priporočila, ampak celo uradne podpore. Predsedstvo je nato 8. 4. izbranih 10 novcev poslalo kabinetu, kjer bi se morali še danes nahajati.

Tomanove novce (57 po številu - eden je šel na Dunaj) pa je izročilo Deželnemu muzeju v last.(19) Slednjemu je ponudilo še vse Smolejeve novce, ki so od 396 po izločitvi 9 novcev za Dunaj še ostali, s prošnjo, naj za tiste, ki si jih bodo izbrali, priznajo Smoleju odškodnino po enaki ceni kot dunajski kabinet. Poslani seznam je kustos Dežman primerjal z numizmatično zbirko(20) in ugotovil, da nekateri od novcev iz zaklada v njej manjkajo, da so bili nekateri kovani v drugih kovnicah kot tisti, ki so že v zbirki, in da bi bil nakup posameznih novcev, če so dobro ohranjeni, zaželen, da bi z njimi zamenjali slabše ohranjene ali poškodovane. Med vsemi novci iz zaklada pa po Dežmanovem mnenju ni bilo prav nobenega, ki bi veljal za numizmatično redkost. Cena, ki je bila na seznamu pripisana posameznim novcem in se je gibala med 5 in 8 krajcarji, se mu je zdela pretirana. Na podlagi te ocene se je kuratorij 20. 4. obrnil na okrajno načelništvo v Radovljici z obvestilom, da je pripravljen kupiti vseh 387 novcev po zmerni ceni, in s prošnjo, naj Smoleja povprašajo, koliko zahteva zanje.(21) Če bo zahtevke presegal 9 goldinarjev, mu bodo novce vrnili. 3. 5. je bil na okrajnem uradu v Radovljici opravljen razgovor s Smolejem.(22) Ta je izjavil, da je 410 (v resnici 396) novcev predal odvetniku Tomanu in da njihove vrednosti ne pozna. Ker je močno zadolžen bajtar in ker je imel s svojimi otroki z izkopavanjem in iskanjem novcev veliko dela, misli, da cena ni previsoka, če za en novec zahteva 5 krajcarjev. Povedal je tudi, da bi nadaljnje kopanje

na istem mestu prineslo na dan nove novce. Zapisnik razgovora je okrajni urad še isti dan poslal muzejskemu kuratoriju s pripombo, da se zahteva Smoleja ne bi smela zdeti pretirana, ker je reven bajtar in je imel z izkopavanjem veliko dela. Vendar je kuratorij ostal pri svojem. Ker bi pri ceni 5 krajcarjev za novce za skoraj 400 novcev moral plačati skoraj 20 goldinarjev, je nakup 26. 5. odklonil.⁽²³⁾ Smolejevih 387 novcev je romalo 7. 6. 1859 s seznamom vred najprej na okrajni urad v Radovljico, nato k odvetniku Tomanu⁽²⁴⁾ in nazadnje nazaj k lastniku. O njihovi nadaljnji usodi nisem v arhivih zasledil ničesar. Znabiti, da se je res zgodilo to, kar pravi Hicinger: da jih je Smolej dal nekemu kovaču.

O novčnih zakladih, odvetniku Tomanu in kustosu Dežmanu

Novčni zakladi predstavljajo veliko redkost, ker do njihovega odkritja prihaja praviloma po naključju ali pri izkopavanjih velikih površin. Tudi roparski iskalci, ki v zadnjih letih z detektorji kovin preiskujejo višinska naselja po vsej Sloveniji, so jih našli le nekaj. Pomembni so tako za preučevanje denarnega obtoka v določenem prostoru in času kot tudi za ugotavljanje zgodovinskega ozadja, ki je povzročilo, da je kdo novce na skrivaj zakopal in da mu potem ni bilo dano, da bi jih spet vzel iz zemlje. Ker se datum zakopa zaklada določa na podlagi najmlajših novcev in njihove obrabljenosti, je bistveno, da je zaklad ohranjen v celoti. Prav pri naključnih odkritjih je običajno od najditelja samega odvisno, kaj se bo z zakladom zgodilo. Kolikokrat se je od zaklada ohranil le manjši ali večji del, ker je najditelj ostalo prodal raznim zbiralcem ali prekupčevalcem! Neokrnjeno znanstveno in zgodovinsko vrednost bo ohranil zaklad samo, če bo v celoti prišel v muzejske ali v numizmatične zbirke. In prav tega se je Lovro Toman, odvetnik iz Radovljice, zelo dobro zavedal že pred 137 leti. Zato je tako pohitel k odkritelju, da bi zaklad rešil v celoti. To mu je v veliki meri tudi uspelo. Ker mu ni šlo niti najmanj za osebno korist, ampak izključno za znanost in domačo zgodovino, je kupljene novce, 58 po številu, poklonil rodni deželi. Hkrati pa se mu

je zdelo popolnoma prav, da revni Smolej za odkrite novce dobi ustrezno odškodnino. Povsem drugače je takrat ravnal muzejski kustos Dežman, ki je pozneje, predvsem po odkritju kolišč na Ljubljanskem barju leta 1875, ogromno storil za arheologijo kranjske dežele. Pomena ohranitve celotnega zaklada se sploh ni zavedal. Tudi če bi Deželni muzej odkupil vse novce, bi jih zato, da bi zbirko izpopolnili z manjkajočimi primerki in da bi slabo ohranjene novce zamenjali z dobro ohranjenimi, pa tudi zato, da bi jih imeli na zalogi za morebitne poznejše zamenjave (v ohranjenem delu zaklada, ki je štel 454 novcev, jih je bilo precej zastopanih z večjim številom primerkov!). Da Dežmanu ni šlo toliko za znanost kot za čim manjši strošek, je razvidno iz njegovega vztrajanja pri oceni, da so Smolejeve zahteve pretirane. Medtem ko so Smoleje na Dunaju 10 novcev takoj plačali po ceni 10 krajcarjev za kos in je Smolej za en novce od kuratorija zahteval le polovico tega zneska, to je 5 krajcarjev, je bil kuratorij pripravljen za en novce plačati samo nekaj več kot 2 krajcarja, tako da skupna cena za skoraj 400 novcev ne bi preseгла 9 goldinarjev! Na to ceno pa Smolej zaradi zadolženosti, zaradi vloženega truda, pa tudi zato, ker so bili novci po pričevanju Tomana zelo dobro ohranjeni, ni mogel pristati. Da je bila ohranjenost res dobra, potrjuje navedba Coste, da je bil srebrnik Dioklecijana, ki ga je sam videl, izredno lep.⁽¹²⁾ Takratno ravnanje kustosa Dežmana tudi v drugih ozirih ni bilo takšno, kot bi ga od človeka, ki mu je bila poverjena skrb za arheološko dediščino, pričakovali. Čeprav je šlo pri slatenskem zakladu za izredno pomembno odkritje, se mu ni zdelo potrebno, da bi o njem poročal v katerem od tedanjih časnikov. Samo v časopisu muzejskega društva je šele štiri leta po odkritju v rubriki Darovi in pridobitve objavil seznam 57 novcev, ki so prišli v muzej.⁽⁷⁾ Čeprav je skupno število novcev v zakladu seveda poznal, ga ni navedel. Zapisal je, da je novce poklonilo muzeju Deželno predsedstvo, pravega darovalca Lovra Tomana pa je zamolčal. Celo odkritelja Blaža Smoleja ni omenil z imenom in primkom, ampak je zapisal samo: neki kmet (od vseh

tiskanih poročil o zakladu je samo tisto, ki je izšlo v dunajskem *Arhivu za avstrijsko zgodovino*,⁽⁶⁾ navedlo Smoleja kot odkritelja novčnega zaklada v Slatni na Gorenjskem).

To pa še ni vse. Medtem ko si je Toman najdišče zaklada ogledal in o njem tudi poročal Deželnemu predsedstvu, se Dežman sploh ni odpravil v Slatno, da bi preveril, če so tam morda ostanki rimskega naselja ali vile. Toman je namreč v pismu opozoril na dejstvo, da je na najdišču nenavadno veliko kamnov. Ti bi prav lahko izvirali od razoranih temeljev zidov. Dežmanu se očitno tudi ni zdelo pomembno, da bi izkopal preostanek zaklada, ki se je po Smolejevi izjavi še nahajal v zemlji.

Na koncu še nekaj besed o zakladu samem. Smolej je po Tomanovih besedah izkopal okrog 500 novcev.⁽¹⁶⁾ 58 jih je kupil Toman, 396 pa jih je ostalo v Smolejevi lasti. Teh 454 novcev je bilo po

Novci iz Numizmatičnega kabineta Narodnega muzeja v Ljubljani, ki so enaki ali podobni tistim, ki so se nahajali v slatenskem zakladu: antoninijan Avrelijana, argenteusi Konstancija Hlora, Dioklecijana in Maksimijana ter folis, kovan za Konstantina II. Foto: T. Lauko.

Tomanovi zaslugi natančno popisanih v dveh seznamih. Preostale novce je najditelj prodal drugim kupcem. Omenil sem že, da je del zaklada ostal v zemlji. Med 454 novci sta bila dva srebrnika, eden Maksimijana in eden Konstancija Hlora.⁽²⁵⁾ Oba sta prišla v Deželni muzej. Poleg teh dveh se omenja samo še eden, Dioklecijanov, ki ga je videl Costa.⁽²⁶⁾ Hicingerjev podatek o 50 srebrnikih je torej močno pretiran.

Slatenski zaklad so sestavljali skoraj v celoti antoninijani (20 primerkov) in folisi (418 primerkov). Antoninijani so bili prvotno srebrniki, ki jih je leta 215 uvedel cesar Karakala, uradno imenovan Antoninus.⁽²⁷⁾ Prepoznamo jih po žarkovni kroni na glavi cesarja. Zaradi izjemne inflacije v 3. st. sta njihova prvotna povprečna teža 5,1 g in skoraj polovični delež srebra že po nekaj desetletjih močno padla. Leta 253 so vsebovali le še 4% srebra. Folise je leta 294 z denarno reformo uvedel cesar Dioklecijan.⁽²⁸⁾ Njihova prvotna teža 10 g je do leta 337 padla na borih 1,5 g. Že prej sem povedal, da so bili v zakladu poleg antoninijanov in folisov še vsaj trije argenteusi, srebrniki s povprečno težo 3,4 g, ki jih je ravno tako leta 294 uvedel Dioklecijan.⁽²⁹⁾ Zaklad iz Slatne je vseboval novce desetih rimskih cesarjev.⁽³⁰⁾ Prva dva (Avrelijan in Tacit) sta bila zastopana s po enim novcem, naslednji (Florijan) z dvema. Tudi od zadnjih dveh cesarjev, Konstantina I. in Konstantina II., sta bila v najdbi le dva oziroma en novc. Probavih novcev je bilo 14. Vsi ostali so bili porazdeljeni na Maksimijana /131/, Galerija /107/, Dioklecijana /106/ in Konstancija Hlora /75/. Najstarejši kovanec v najdbi je bil antoninijan Avrelijana (270-275), najmlajši pa folis, kovan 320/321 za Konstantina II., sina Konstantina Velikega. Zaklad je bil torej zakopan po letu 321.⁽³¹⁾

Od 57 novcev, ki jih je pridobil Deželni muzej, mogoče še danes kakšen leži v sistematski zbirki, vendar ga ni mogoče določiti, ker Dežman novcev ni opremil z listki z imenom najdišča. 10 novcev, ki so bili vključeni v sistematsko zbirko dunajskega kabineta, bo verjetno možno določiti. En novc iz Slatne, ki ga je leta 1859 pridobilo Zgodovinsko društvo,⁽¹¹⁾ je sicer pozneje bržkone prišel v

Deželni muzej, vendar velja zanj isto kot za novce, ki jih je poklonil Toman. Tudi za petimi novci, ki jih je po Hicingerju pridobil arheolog in numizmatik Aleksander Volpi iz Verone,(32) se je izgubila vsaka sled.

S tem se zgodba o slatenskem novčnem zakladu iz pozne rimske dobe konča. Prav bi bilo, da bi nam bilo pri morebitnih podobnih odkritjih ravnanje domoljuba Lovra Tomana, ki smo ga orisali v tem prispevku, za zgled.

MOZAIKI IN GROBNICE V LESCAH

Jaro ŠAŠEL, Lesce, v: Arheološka najdišča Slovenije (1975), str. 166: *Med hišami št. 8, 18, 19, 20, 22 (gre za hiše južno od cerkve v Lescah s sedanjimi št. 92, 94, 96, 117, 118) je bilo najdeno zidovje ter kos mozaika, baje tudi grob(ovi?)*.

Zgodovina raziskovanj

Kdorkoli se bo želel podrobneje seznaniti z arheološkimi najdišči v Lescah na Gorenjskem, bo ravnal prav, če bo vzel v roke najprej *Arheološka najdišča Slovenije*. Na str. 166 bo lahko prebral, da se v Lescah omenjajo poleg najdišča južno od cerkve, ki ga opisuje zgornji navedek, tudi poblize nedoločene prazgodovinske najdbe, da naj bi bil v smeri proti Radovljici že leta 1858 odkrit zaklad rimskih novcev (kar ne drži, kot smo spoznali v prejšnjem poglavju), da Pečnik omenja rimske grobove na njivah pri naselju in da sta bila do leta 1962 v župno cerkev Device Marije vzdana rimska nagrobnika, ki se danes nahajata v Kranju. Za podatke o najdišču južno od cerkve (gre za trikotnik med Alpsko, Hraško in Begunjsko cesto) sta navedena dva vira: članek Michelangela Zoisa o zgodovini Radovljice in njene okolice, ki je izšel leta 1908 v posebni številki dresdenske turistične revije,(33) in diplomatska naloga Hinka Uršiča (tipkopis naloge se ne hrani v Tolminu, ampak na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani).(34) Orisu arheološke dediščine Zoisa ni namenil veliko prostora. V zvezi z Lescami omenja rimska nagrobnika, vzdana v cerkvi, in ustno izročilo, da so tam našli kolumbarij. Kolumbarij je bil pri starih Rim-

ljanih prostrana zgradba s številnimi nišami (od tod ime, ki pomeni golobnjak), v katerih so bili žgani grobovi sužnjev in osvobojenecv določene družine.(35) Tudi Uršič ne pove drugega kot to, da sta omenjena napisala prejkone v zvezi z najdbami (kos mozaika, zidine, po sporočilu g. žup. Avseca), ki so jih našli na kompleksu hiš s številkami 8, 18, 19, 20, 22. Doslej znani podatki o obravnavanem najdišču so torej karseda skromni. Tako skromni, da ga Valič v svojem sicer dokaj izčrpnem pregledu arheoloških najdišč v Radovljici in okolici izpred treh let sploh ne omenja. Ker mozaik ni bil podrobneje opisan, Lesce tudi niso bile vključene v karto najdišč rimskih mozaikov na Slovenskem, ki jo je leta 1977 objavil Bojan Djurič.(36)

Spet se je izkazalo, da arhivi hranijo dokumente, ki o rimskem najdišču v Lescah povedo precej več kot Zoisov članek in Uršičeva naloga. Nekaj poročil je izšlo celo v časnikih, seveda ne kot samostojen članek, ampak kot notica v rubriki o domačih zadevah.

Do prvega znanega odkritja mozaika je prišlo že julija leta **1873** za Jurčevo hišo v Lescah. Alfons Müllner, od leta 1889 Dežmanov naslednik na mestu kustosa v Deželnem muzeju, je pisal 17. 7. slednjemu, da je v *Slovenskem narodu* prebral, kako so v Lescah našli mozaik in okostja, in ga zaprosil, naj bo na zadevo pozoren.(37) Kako je Dežman takrat ukrepal, ni znano. V notici, ki je vzbudila Müllnerjevo zanimanje, poroča anonimni dopisnik, da so pri kopanju našli več različnih kosov lepega mozaika, ostanek svilene obleke in več človeških lobanj.(38)

Do naslednjega odkritja je prišlo prav tako pri Jurcu junija leta **1877**. *Slovenski narod* je tokrat objavil samo notičko, da je neki kmet v Lescah izkopal rimske ostanke.(39) Obsežnejše poročilo je izšlo v *Laibacher Zeitung*.(40) Neznani poročevalec sporoča, da so na zemljišču nekega kmeta pri kmečkih delih v majhni globini naleteli na velik kos marmornega mozaika, sestavljenega iz zelo majhnih rdečih, modrih in rumenih kamenčkov. Na izkopanem odlomku, ki naj bi predstavljal vogal mozaičnega tlaka, je bilo videti zelo lepo risbo in

trakaste preplete. Zaradi njegove konservacije kot tudi strokovnega izkopa preostalih delov je prišel v Lesce muzejski preparator Ferdinand Schulz. Poročevalec je slišal, da je lastnik zemljišča že prej večkrat odkril manjše rimske najdbe, ki pa jih ni ohranil.

J. 85 85 1877

Johann Peter Civalos!

*Offen sehr vorf. Herr Civalos
10/6 Jahr vorf. Herr Civalos
ist noch ein halbes (Lug) vorf.
Mofurkbochen nach Lesce gefahren.
Der Mofurkbochen ist klein, mit
Blaueisen, rothem, mit weissen
Steinen zusammen gefaltet. Inzwischen
gab ich Herrn Civalos einen Brief
über die Befunde FPX mit
dunkel gr. Stein. Der ist grünlich,
gelblich weißlich 1/2 Lug breit.*

Odlomek iz pisma preparatorja Deželnega muzeja Ferdinanda Schulza kustosu Karlu Dežmanu, v katerem je opisan mozaični tlak, odkrit pri Jurcu v Lescah leta 1877. Arhiv NM.

To odkritje je opisano tudi v dveh dokumentih, ki sta ohranjena v arhivu Narodnega muzeja. Dežman piše 24. 8. v svojem poročilu Deželnemu odboru, (41) da se je takrat, ko ga je doseglo obvestilo o odkritju v Lescah, ravno mudil na Dunaju. Takoj je poslal Schulzu dopisnico v Ljubljano z naročilom, naj gre v Lesce in mozaik odkoplje. Schulz je odgovoril v Lesce še istega dne, ko je dobil dopisnico. O tem, kaj je videl in kako je ravnal, je Dežmanu 16. 6. pismeno poročal na Dunaj. (42) Mozaik je bil lep in sestavljen iz črnih, belih in rdečih kamenčkov. Od-

lomek je bil 26 palcev dolg in 18 palcev širok. Figur ni bilo na njem nobenih, pač pa tri črke: **FPX**. Izkopavanje je do nadaljnega preložil, ker bi zanj potreboval dan in pol. Jurcu je naročil, naj mozaik pokrije z deskami in prek njih nasuje zemlje. Od njega je za muzej kupil dva (rimska?) srebrnika. Slišal je, da ima tudi Legat dva novca in uhan z belim kamenčkom. Vrh tega je izvedel, da so v Lescah že velikokrat našli novce, uhane, železno orodje in celo fibulo.

Vse kaže, da do načrtovanega izkopavanja takrat ni prišlo. Schulz je namreč pisal Dežmanu, da se bo on mogoče še sam prepričal, ali je izkopavanje mozaika sploh vredno truda. Dežman je nato Deželnemu odboru sporočil svoje mnenje, da se kopati pravzaprav ne izplača, ker mozaik nima posebne umetniške vrednosti (verjetno zato, ker na njem ni bilo figuralnega okrasa). (41)

Do zadnjega zabeleženega odkritja rimskega mozaika v Lescah je prišlo avgusta leta **1883**, tokrat pri prekopavanju zemljišča zadaj za hišo Antona Sokliča, po domače Jurgelca, oziroma na njenem dvorišču. (43) Že 16. 8. je Soklič sporočil Dežmanu, da je prostor prost, in ga zaprosil, naj pride mozaik izkopat, ker bo preko njega speljal pot do novega skednja in se boji, da bi ga uničil, če bi z vozom vozil po njem. (44) Dežman ni odlašal in 17. ali 20. 8. sta bila s Schulzom že v Lescah. (45) Odlomek mozaika, na katerem je bila lepa rozeta, so narisali, kamenčke, ki so bili že zelo razrahljani, pa pobrali, da bi ga kdaj pozneje s pomočjo risbe spet sestavili na mavčni podlagi. Pri kopanju so prišle na dan tudi četverkotne zidane grobnice, v katerih je ležalo po več okostij. Po Dežmanu naj bi nastale konec prvega tisočletja n. š. (43) oziroma, sodeč po tam najdenem srebrnem brakteatu, v 12. st., morda v času kake epidemije kuge. (45)

Zgodnjekrščanski mozaiki v Lescah

Iz zgornjih poročil izvemo o rimskih mozaikih v Lescah naslednje: Barve so sporočene le za odlomek, odkrit pri Jurcu leta 1877, in sicer navaja Schulz črno, belo in rdečo, dopisnik *Laibacher Zeitung* pa modro, rumeno in rdečo. Vsekakor je bolj verjeti

muzejskemu preparatorju Schulzu. Po dopisniku naj bi bil mozaik sestavljen iz marmornih kock, kar je kaj malo verjetno. Iz marmorja narejene bele kocke mozaika so namreč velika redkost; pri nas sta imela marmorne kocke samo dva zgodnjekrščanska mozaična tlaka, katerih skromni ostanki so bili izkopani na Panorami v Ptujju.(46) Rdeče kocke so bile verjetno narejene iz rdeče opeke.(47) Na tem odlomku, ki naj bi predstavljal vogal mozaičnega tlaka, je dopisnik videl tračno pletenino, medtem ko Schulz navaja le njegove mere, črke FPX in odsotnost figuralnega okrasa. O mozaiku, odkritem pri Jurcu leta 1873, podrobnejših podatkov ni, pač pa vemo o odlomku, ki je bil izkopen pri Jurgelcu leta 1883, da je bila na njem rozeta, da so ga narisali in da so kamenčke pobrali in odpeljali v Ljubljano. Risbe se mi doslej še ni posrečilo odkriti.

Mozaiki iz črnih, belih in rdečih kock se sicer pojavljajo že pred 4. st., vendar je dejstvo, da so te tri barve, ki se jim včasih pridružijo še druge, posebno značilne za zgodnjekrščanske mozaike. Bistvene za opredelitev starosti in namembnosti leških mozaikov so zato črke FPX, ki so bile na odlomku iz leta 1877. Jasno je, da ne morejo biti niti na začetku niti na koncu niti v sredini neke latinske besede. Gre torej za kratico, kar sploh ne preseneča, saj je ena od značilnosti rimskih napisov prav uporaba kratic. Spomnimo se samo kratic DMS (*Dis Manibus sacrum* - Posvečeno bogovom manom) in HSE (*Hic situs est* - Tu leži) na nagrobnikih ali kratice IOM (*Iovi Optimo Maximo* - Najboljšemu in največjemu Jupitru) na Jupitru posvečenih oltarjih. Če si zdaj v članku Djurića ogledamo še, kako je z napisi na rimskih mozaikih, brž ugotovimo, da se pojavljajo pri nas napisi samo na mozaikih zgodnjekrščanske bazilike v Celju, ki je bila odkrita ob izkopu gradbene jame za pošto poslopje leta 1897,(48) in na mozaikih zgodnjekrščanskega središča pri osnovni šoli Majde Vrhovnikove v Ljubljani, ki je bilo izkopano v letih 1967-1975.(49) Med temi so razen enega gradbenega napisa sami napisi darovalcev. Vsak tak napis vsebuje na začetku imena darovalcev (enega ali več), nato kratico FP (*fecit* ali *fecerunt pedes*), na koncu pa

število, zapisano seveda z rimskimi števkami, ki pove, koliko kvadratnih čevljev mozaika so postavili z darovano vsoto. Medtem ko je samostalnik pedes dosledno krajšan s P, je glagol *fecerunt* večinoma okrajšan s F, včasih s FCR ali FC, včasih pa tudi v celoti izpisan. Kot primer donatorskega napisa naj navedem enega iz Ljubljane: *Archelaus et Honorata cum suis f(ecerunt) p(edes) xx* (Arhelaj in Honorata sta s svojci naredila - oziroma plačala izdelavo - dvajsetih kvadratnih čevljev mozaičnega tlaka).(50)

Donatorski napis diakona Justinijana v mozaičnem tlaku zgodnjekrščanske bazilike, odkrite leta 1897 v Celju. Foto: Marko Zaplatil. Po Riedlu.

Nobenega dvoma ne more biti, da črke FPX, ki jih je Schulz leta 1877 videl na odlomku mozaika pri Jurcu v Lescah, predstavljajo zaključni obrazec zgodnjekrščanskega donatorskega napisa. Ohranjene tri črke je torej treba brati *f(ecit)* ali *f(ecerunt) p(edes) x*/?/. Kolikšno število čevljev mozaika so zgradili s prispevkom neznanega darovalca, ni mogoče reči. Možnosti je več, od najmanjše 10 (*x*) do največje 90 (*xc*). Kaj to pomeni za obravnavano najdišče? Južno od cerkve v Lescah se je že v poznorimski dobi nahajala zgodnjekrščanska cerkev, okrašena s talnimi mozaiki z donatorskimi napisi. Poleg nje bi pričakovali vsaj še krstilnico. Glede na to, da pri nas zaenkrat poznamo take

kultne zgradbe samo v velikih rimskih mestih, Emoni in Celeji, je ugotovitev pravzaprav presenetljiva. Vsekakor pa kaže, da v tem času razkošne cerkvene zgradbe niso rasle samo v mestih, ampak so jih postavljali tudi na podeželju.

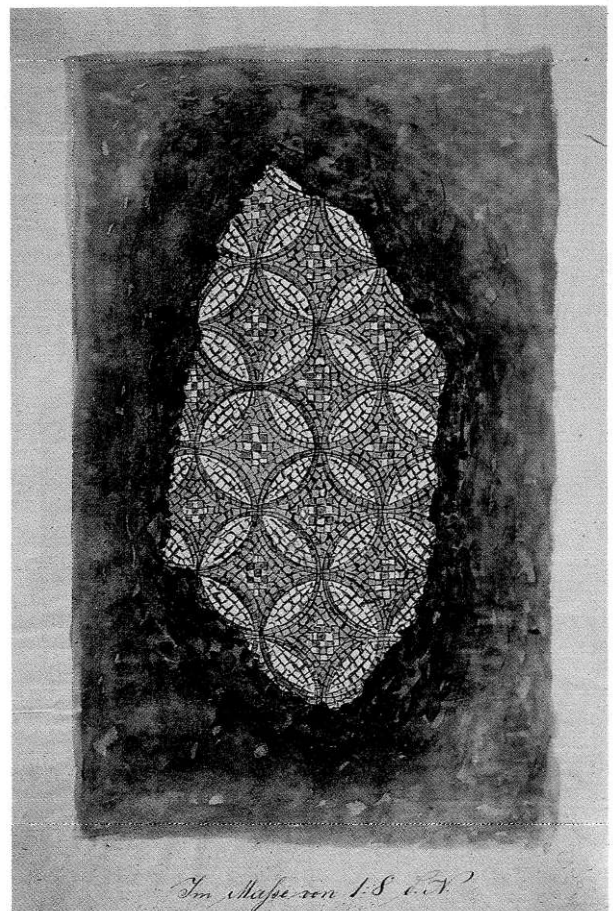
Mozaika na Rosovih grobljah blizu Šmartnega v Tuhinju in v Križevski vasi pri Moravčah

Rimsko naselje na tleh današnjih Lesc je spadalo v mestno območje Emone. V tem območju ležita še dve najdišči rimskih mozaikov, ki sta z leškim v marsičem povezani.

Prvo se nahaja na Rosovih grobljah južno od Šmartnega v Tuhinju. Tako se imenuje zemljišče, ki leži med severozahodnim vznožjem Ivanjka, 681 m visokega hriba, potokom Nevljico in potjo v Sidol. Sagadin je ugotovil, da je bila na Ivanjku razsežna poznoantična naselbina. Vidnih je 40 do 50 umetnih teras.(51) Že Valvasor omenja v svoji *Slavi vojvodine Kranjske*, da je na vrhu Ivanjka videti razvalino zidu in da pod njim (mišljene so seveda Rosove groblje) izkopljejo štirioglate obklesane kamne, večkrat pa tudi srebrne in zlate novce.(52) Leta 1960 je Emilijan Cevc objavil članek, v katerem piše o poznoantičnem mozaiku, ki so ga na Rosovih grobljah odkrili okrog leta 1881.(47) V tedanji zgodovinski periodiki o tej najdbi ni zasledil nobenega poročila. V članku je objavil dotlej neznano risbo odlomka mozaika, ki se nahaja v popotni risanki nekega avstrijskega stotnika. Risanko hranijo v Narodni galeriji, risbe in akvareli v njej pa so nastali med leti 1879 in 1881. Risba je zelo skrbno narejena s svinčnikom, pod njo pa je napis: *Rimski mozaični tlak, Šmartno pri Kamniku, 1881*. Risar je ob rob pripisal celo barve, pozabil pa je dodati mere mozaika, katerega okras je bil geometričen. Šlo je za sekajoče se kroge, narejene iz sivih kamenčkov. Stičišče štirih krogov je bilo hkrati središče štirilistne rozete. Listi so bili izpolnjeni z belimi kamenčki. Med rozetami so se nahajali rdeči kvadrati s konkavnimi stranicami. Sredi teh kvadratov so bila bela polja, v katerih je bilo razporejenih po pet sivih kock v podobi križa. Čeprav ob risbi točnejše najdišče ni navedeno, ga je Cevc s pomočjo

povpraševanja pri ljudeh odkril. Domačini v Šmartnem še pomnijo, da so na Rosovih grobljah, kjer je po izročilu stala ajdovska cerkev, izkopal iz kamenčkov sestavljeno sliko, več starih novcev in s ploščami obložen grob, v katerem sta bili dve človeški in eno živalsko okostje.(53)

Tudi o odkritju mozaika na Rosovih grobljah sem v arhivu Narodnega muzeja našel doslej neznan dokumenta. Zadnjega dne leta 1880 je Dežman poročal Deželnemu odboru, da je jeseni obiskal Šmartno v Tuhinjski dolini, potem ko je bil obveščten, da so na neki njivi južno od vasi odkrili mozaični tlak.(54) Tuhinjski župnik Pavlič ga je opozoril, da so pred 10 leti tam izkopal rimske kamnite rakve (nedvomno sarkofage!). Ostanke njihovih pokrovov sta še odkrila pri neki kmetiji. Ker je bilo mozaik zaradi razrahljanosti kamenčkov nemogoče

Risba odlomka mozaičnega tlaka, odkritega leta 1880 na Rosovih grobljah pri Šmartnem v Tuhinju, ki jo je v merilu 1 : 8 naravnemu velikosti izdelal neznani avtor. Foto: M. Zaplatil. Arhiv NM.

dvigniti, so ga samo narisali. Odlomek je bil en meter dolg in pol metra širok, okrašen pa z raznobarnimi sekajočimi se krogi.

Tudi risba, ki jo omenja Dežman, se je ohranila. Gre za akvarel, naslikan na hrbtni strani ovojne pole, v kateri je danes neki spis v zvezi z Neviodunumom.(55) Pod risbo piše samo, da je narejena v merilu 1:8, najdišče pa ni zabeleženo. Kljub temu primerjava med njo in risbo neznanega stotnika pokaže, da gre nedvomno za isti odlomek mozaika. Glede značaja zgradbe, ki jo je krasil ta mozaik, se je Cevc najbolj nagibal k domnevi, da gre za podeželsko vilo. Nastanek mozaika je postavil v prvo polovico 5. st. Najbližje primerjave za slog mozaika in okrasni motiv pa je našel v cerkvenih stavbah poznega 4. in 5. st. od Salone preko Istre do Vicenze.(56)

Slogovno zelo podoben mozaik kot v Šmartnem so našli tudi v Križevski vasi pri Moravčah na domačiji posestnika Vodnika. Tam so pod temelji gotske cerkve izkopali mozaični tlak iz kock črne, bele in rdeče barve.(57) Tudi v tem primeru naj bi mozaik pripadal podeželski vili.(58) Ta naj bi nastala že v prvem stoletju.(59) Gabrovec, ki je mozaik objavil, jo je tako datiral predvsem zaradi zgodnjeh rimskega nagrobnika Cezernijev, ki je služil za prag pri vratih gotske cerkve.(60) Danes vemo, da je na tem mestu odkriti mozaik po svojih slogovnih značilnostih mnogo mlajši od nagrobnika. Djurić ga je sicer datiral v 3. st., vendar tudi celotno 4. st. ni nič manj verjetno!(61) V čas obstoja zgradbe z mozaičnim tlakom torej ne sodi nagrobnik Cezernijev, pač pa poznorimski sarkofag, ki je bil odkrit neposredno vzhodno od prostora z mozaikom.(62) V staroslovanski dobi sta bila v njem sekundarno pokopana en odrasel in en otrok.

Mozaiki v Lescah, pri Šmartnem v Tuhinju in v Križevski vasi pri Moravčah so bili izdelani iz kock črne, bele in rdeče barve. Na enem odlomku leškega mozaika je bila po Dežmanu rozeta. Morda je šlo celo za enak motiv štirilistnih rozet, kakršen se pojavlja na Rosovih grobljah pri Šmartnem? Mozaika iz Šmartnega in Križevske vasi se po okrasnih motivih sicer razlikujeta, slogovno sta si pa zelo

blizu.(63) V Lescah so pri mozaikih našli zidane grobnice z okostnjaki. Na Rosovih grobljah je bil po pripovedi domačinov izkopan skrinjast grob z več okostji, po Dežmanu pa kamniti sarkofagi. Tudi v Križevski vasi je tik ob prostoru z mozaikom ležal kamnit sarkofag.

Leški mozaiki so zanesljivo pripadali zgodnjekrščanskim kulturnim zgradbam. Z mozaiki okrašene arhitekturne ostanke pri Šmartnem v Tuhinju in v Križevski vasi pa so doslej večinoma pripisovali podeželskim vilam. Mnogo bolj kot to je verjetno, da imamo tudi v teh dveh primerih opravka s cerkveno arhitekturo. Misel je sicer kot eno od možnosti zapisal že Cevc.(64) V močno oporo so ji po eni strani najboljše vzporednice za mozaik iz Šmartnega v Tuhinju, ki praviloma izvirajo iz cerkvenih zgradb, po drugi strani pa pri mozaikih odkrite zidane grobnice in sarkofagi z okostji. Precej let potem, ko je Cevc objavil stotnikovo risbo mozaika z Rosovih grobelj, so na Panorami v Ptujju odkrili ostanke mozaičnih tlakov, o katerih nihče ne dvomi, da pripadajo zgodnjekrščanskim zgradbam.(46) To odkritje po mojem mnenju samo še povečuje dvom o pravilnosti Djurićeve datacije mozaika iz Šmartnega v drugo polovico 3. st.(65) Temu mozaiku je namreč eden izmed odlomkov s Panorame motivno in slogovno zelo blizu. Na obeh je motiv sekajočih se krogov, ki so izdelani iz črnih kamenčkov. Razlika je v tem, da so na odlomku s Panorame obratno kot na tistem iz Šmartnega z rdečimi kamenčki izpolnjene štirilistne rozete, z belimi pa kvadrati s konkavnimi stranicami. Tudi križi v kvadratih niso črni, ampak rdeči.(66) Mozaike s Panorame primerja Knific z mozaiki v zgodnjekrščanskih cerkvah v Poreču in Puli iz prve polovice 5. st.(67)

Zidane grobnice v Lescah

Že leta 1873 so pri Jurcu v Lescah poleg mozaika izkopali tudi več človeških lobanj. Deset let pozneje so tudi pri bližnjem Jurgelcu naleteli na zidane grobnice, v katerih je bilo po več okostnjakov. Dežman je te grobnice zaradi tam odkritega srebrnega brakteata datiral v 12. st., njih nastanek pa povezal z epidemijo kuge. Malo je verjetno, da je bil omenjeni

brakteat odkrit v eni od grobnic kot pridatek. Ali je možno, da vendarle sodijo v isti čas kot mozaiki, za katere vemo, da so po času poznorimski, po značaju pa zgodnjekrščanski?

Vsekakor. Če si namreč ogledamo zgodnjekrščanske cerkve na višinskih naseljih po Sloveniji, zlahka ugotovimo, da so v njih pogosto odkrili eno ali več zidanih grobnic ali sarkofagov. Število okostij, ki so ležala v njih, se giblje od enega do pet. Pridatke so imela le izjemoma. Brez težnje po izčrpnosti naj kot primer navedem zgodnjekrščanske cerkve na Ajdni nad Potoki na Gorenjskem,(68) na Rifniku pri Šentjurju(69) in Ajdovskem gradcu nad Vranjem(70) na Štajerskem ter na Korinjskem hribu nad Velikim Korinjem,(71) Gradcu(72) in Zidanem gabru nad Mihovim(73) na Dolenjskem.

Zaključek

Na podlagi doslej znanih podatkov je mogoče trditi, da se južno od cerkve v Lescah pod zemljo nahajajo ostanki zgodnjekrščanskih cerkvenih zgradb z razkošno notranjo opremo, zlasti tribarvnimi mozaičnimi tlaki, na katerih se pojavljajo tudi napisi darovalcev. Na tem prostoru stojijo danes hiše Hraška cesta 2 (nekdaj Lesce 17, po domače Jurgelc) in 4 (nekdaj 18) ter Alpska cesta 42 (nekdaj 8), 44 (nekdaj 22), 46 (nekdaj 20, po domače Jurc) in 48 (nekdaj 19).(74) Kljub pozidavi je na vrtovih in dvoriščih dovolj prostora, da bi lahko v bližnji prihodnosti kak muzej ali zavod tukaj izkopal nekaj sond. Najbolj poklican bi bil gotovo kranjski Gorenjski muzej. Prepričan sem, da bi se trud bogato obrestoval. Saj gre očitno za eno glavnih poznorimskih najdišč na Slovenskem!

Ob tem najdišču pa ne gre pozabiti še na drugi dve s podobnimi mozaiki, na Rosove groblje pri Šmartnem v Tuhinju in na Vodnikovo kmetijo v Križevski vasi pri Moravčah. Prepričan sem, da tudi tukaj nikakor ne gre za ostanke podeželskih vil, ampak za zgodnjekrščanske zgradbe. Tudi na teh dveh najdiščih bi bilo treba čimprej opraviti vsaj sondažna izkopavanja. Navsezadnje poteka letos od odkritja mozaika na Rosovih grobljah že 115 let, od prve omembe tega najdišča pri Valvasorju pa kar 306. Res bi bil že skrajni čas, da izvemo o njem kaj več.

Opombe

1. Andrej VALIČ, Arheološko-muzeološki oris Gorenjske, v: 40 let Gorenjskega muzeja (1993) 29: *Naključni depojski najdbi rimskih bronastih novcev leta 1851 v Slatni pod Dobrčo in leta 1858 v Lescah sta odmevali v tedanjih avstrijskih numizmatičnih krogih. O najdbi v Lescah nam poroča zgodovinar P. Hitzinger v Novicah leta 1859.*
2. Arheološka najdišča Slovenije (1975) 162: *Slatna. Jeseni 1851 so našli depo 442 novcev iz 2. stoletja n. š.; prav tam, 166: Pri Lescah (v smeri proti Radovljici) je našel neki kmet jeseni 1858 več ko 800 bronastih in 50 srebrnih rimskih kovancev, ki jih je predal kovaču; evidentiranih je bilo le nekaj kovancev Dioklecijana (284-305) in naslednikov iz 4. stoletja.*
3. Prav tam, 1, 13.
4. Peter KOS, Arheološki vestnik 32, 1981, 692: *Novčnega depozita iz Slatne, št. 142, po prvotni publikaciji (...) ne moremo povezati s časom M. Avrelija. V najdbi so bili novci od Avrelijana do Konstantina I., zelo verjetno pa sta najdbi Slatna in Lesce (št. 288) identični; ISTI, The monetary circulation in the southeastern Alpine region ca. 300 B.C. - A.D. 1000, Situla 24 (1986) 142: 7. Lesce (...) The year of discovery and the composition, as well as the same cited references, conspicuously correspond to that of the Slatna hoard. **It is possible that the same hoard was noted twice in the literature but erroneously ascribed to two different localities because of their immediate vicinity;** ISTI, Die Fundmünzen der römischen Zeit in Slowenien 1 (1988) str. 133: *Radovljica, Lesce, Schatzfund, 104: Im Herbst 1858 fand ein Bauer in der Nähe von Lesce eine große Anzahl von Silber- und Bronzemünzen. Nach den damaligen Nachrichten ist dieser Fund dem Fund von Slatna ähnlich. Die Münzen von Diocletianus, Maximianus und Constantius I. sind erwähnt. Der Fund wurde schon damals eingeschmolzen. Er wurde zuerst von H. Costa erwähnt, der Argentei vom Typ Virtus Militum beschreibt. Die Vergrabungszeit des Fundes ist wegen mangelnder Angaben**

unmöglich näher zu bestimmen. **Höchstwahrscheinlich mit dem Fund von Slatna identisch.**

5. Friedrich KENNER, Beiträge zu einer Chronik der archäologischen Funde in der österreichischen Monarchie (1859-1861), Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen 29, 1863, 245: *Lees (Bezirk Radmannsdorf, Kreis Laibach), 1859? - Ein Landmann stiess auf seinem Felde auf eine namhafte Anzahl römischer Münzen von Erz und Silber, von welchen die meisten Diocletian, Maximianus und Constantius Chlorus angehört haben; der Fund in Locale und Inhalt viel Ähnlichkeit mit jenem von Slatna (Fund-Chronik VI, S. 294).*

6. ISTI, Beiträge zu einer Chronik der archäologischen Funde in der österreichischen Monarchie (1856-1858), Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen 24, 1860, 294 in sl.: *Statna (Bezirk Radmannsdorf, Laibacher Kreis). Herbst 1858. Nach Mittheilung der k. k. Landesregierung wurden von dem Bauer Blas Smoley 442 Münzen der spätrömischen Zeit gefunden, von denen 384 in den Besitz des Advocaten Herrn Thoman in Radmannsdorf kamen ...*

50 7. Jahresheft des Vereines des krainischen Landes-Museums 3, 1862, 249 in sl.: *Münzen und Medaillen: 75. Vom hohen Statthaltereipräsidium in Laibach, nachfolgende römische Münzen von einem Funde in Slatna, zwischen Vigaun und Neumarkt. Ein Bauer entdeckte daselbst auf einer Bergwiese in einem eben aufgeworfenen Maulwurfhaufen einige funkelnde Gegenstände; bei weiterer Nachgrabung fand sich eine bedeutende Anzahl römischer Münzen vor...*

8. Peter HICINGER, Starinske najdbe, Novice gospodarske, obertniške in narodne 17, 1859, 161: *Temu kamnu se je v zadnje vendar boljše zgodilo, kakor tistim 800 bronastim in 50 srebernim denarjem, ki jih je neki kmet pri Radoljci v jeseni našel, pa večidel nekemu kovaču dal. Dr. Volpi je tistih denarjev dobil kacic petero; bili so od Dioklecijana, Konštancija Klora in Maksimilijana, rimskih cesarjev.*

9. Glej op. 2, 4 in 1.

10. Archiv Republike Slovenije, Priv. A 17, fasc. 1, svež. 2, zv. 29, str. 898: *1) Zu Radmannsdorf im Herbst an 500 Kupfer und 50 Silbermünzen (2 Dioclet. 1 Constantius Chlor - 1 Maximian).*

11. Mittheilungen des historischen Vereins für Krain 14, 1859, 56: LXX. *Vom hochw. Herrn Peter Hitzinger, Localkaplan in Podlipa bei Oberlaibach: 145. Aus einem Münzfunde in Slatina bei Vigaun: Eine Kupfermünze vom Kaiser Constantius I. Chlorus. Im Reverse: Adventus Aug. N. N. (Nach Chr. 292-306). Novec je bil napačno določen. V resnici je šlo za folis Konstantina I. iz let 310-312 n. š. - Glej KOS 1988 (op. 4) 94-438.*

12. Heinrich COSTA, Mittheilungen der k.k. Centralcommission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale 4, 1859, 280: *Antiker Münzfund. In Oberkrain, bei dem Dorfe Les, stiess unlängst ein Landmann auf seinem Felde auf eine namhafte Anzahl römischer Münzen von Erz und Silber. Die meisten sollen von Diocletian, Maximianus und Constantius Clorus sein, mit dem belorbeerten Brustbilde und mit dem Namen auf der Vorderseite; auf der Rückseite virtus Militum, in einem Zelte vier um einen Opferaltar stehende Soldaten, unten sis (Siscia) nebst einem verschiedenartigen Zeichen, welches die betreffende Münzofficin von Sissek bezeichnet, nämlich entweder A., B., Γ. oder X. Dem Schreiber dieser Zeilen kam von diesem Funde nur eine silberne Münze, ein Diocletian, von ausnehmender Schönheit, zu Gesicht, und ist zu befürchten, dass jener entdeckte numismatische Schatz zersplittert und verschleppt werden dürfte.*

13. Peter von RADICS, Archäologische Karte von Krain (1864) 11: *Lees, O.Kr. ... Münzfund; 15: Slatna bei Radmannsdorf, O. Kr. - Röm. Münzen der späteren Zeit, 442 Stück im Herbst 1851 gefunden.*

14. Friedrich PICHLER, Repertorium der steierischen Münzkunde 2 (1867) 147, 153, 154, 155, 165, 170, 172, 174, 185, 197, 204 (Slatna); 165, 170 (Lees).

15. I. A. MIRNIK, Coin Hoards in Yugoslavia, BAR International Series 95 (1981) 57: *142 Slatna, Radovljica, Kranj, Slovenija, 1851 - ?AR (442): ?Marcus Aurelius; 79: 288 Lesce, Radovljica, Kranj, Slovenija, 1859 - AR (50); AE (+ 800): Diocletianus, Maximianus, Constantius Chlorus; mostly Siscia - Disposition: destroyed.*

16. DP 3645/1858: *In vollster Ergebenheit wage ich gehorsamst Gefertigter im Interesse der Wissenschaft, der Münzkunde und bezüglich der vaterländischen Geschichte Euerer Excellenz*

chstehendes vorzubringen: In dem eine Viertel stunde von Vigaun an der über den Rücken des Berges Doberča nach Neumarkt l. führenden Bezirksstrasse gelegenen Dorfe Slatna ... **ist von dem dortigen Insassen Blas Smolej auf dessen eigenthümlichen Grunde ein Fund von römischen Münzen aufgedeckt worden.**

Die Veranlassung zur ersten Nachsuchung gab der Umstand, daß der besagte Mann am Fundorte liegend auf einem Maulwurfshaufen eine solche Münze zufällig bemerkte.

Durch einige Nachgrabungen auf dem besagten Terrain ... fand nun der besagte Mann **etliche 500 Stück Münzen**, worunter die meisten von Diocletianus, Maximianus und Probus in der Erde ohne Gefäß zerstreut liegend, jedoch sehr gut erhalten. Sogleich, als ich dieses vernahm, eilte ich am nächsten Tage nach dieser Entdeckung im Interesse der Wissenschaft dahin, und es gelang mir, **etliche 60 Stücke zu erkaufen**, übrigens aber ersuchte ich den Mann, da er mir mehrere aus dem Grunde der Werthsunkenntniß nicht abtreten wollte, die Münzen keineswegs zu zerstreuen und hintanzugeben.

Nun erhielt ich endlich die **Münzen 400 an der Zahl**, vom Finder gegen meine von ihm begehrte Verbindlichkeit, dieselben auf die bestmögliche Weise zu verwerthen und den Werthersatz ihm zu übergeben. Da er wirklich ein bedürftiger Mann ist, so erscheint eine mögliche Vergütung sehr wünschenswerth.

Durch diesen Vorgang habe ich wenigstens die Münzen bis auf einige einzeln hinweggegebene gerettet, und möchte dieselben der Wissenschaft auf die zweckmögliche Weise zuführen und halte sie dafür bereit.

17. DP 837/1859 in Arhiv NM ad 19/1859.

18. DP 988/1859: Diese in den Verzeichnissen mit Rothstift bemerkten 10 Exemplare wären für das k.k. Hofmuseum eine erwünschte Acquisition, um deren Einleitung ich eine hohe k.k. Statthalterei ergebnst bitte; ich erlaube mir zugleich nach den im Verzeichnisse des Herrn Thoman angesetzten Werthen der Kupferstücke einen Gulden Oe. W. als Er-

satz beizuschließen, indem ich den Werth eines Stückes auf 10 kr. Oe. W. berechne. Ich spreche zugleich meinen aufrichtigen Dank aus für die dienstfreundliche Rücksichtnahme, welche dem k.k. Cabinet eine so sorgfältige Mittheilung über einen interessanten Münzfund zukommen ließ und bitte, mit derselben Gewogenheit in ähnlichen Fällen die administrativen und wissenschaftlichen Interessen des k.k. Cabinetes vertreten zu wollen.

Die beiden Verzeichnisse habe ich die Ehre mit dem Bemerkten beizuschließen daß jener Wunsch, der in der Anmerkung zum Verzeichnisse des Herrn Thoman ausgesprochen wird, nämlich die Münzen dem Landesmuseum oder inländischen wissenschaftlichen Anstalten, wie Gymnasien, Bibliotheken ... um einen geringeren Preis zuzuwenden, unbedingt der wärmsten Empfehlung und selbst behördlicher Unterstützung würdig sei.

19. Arhiv NM 13/1859.

20. Arhiv NM 15/1859.

21. Arhiv NM 13/1859: Das krain. Land. Museum besitzt zwar schon die meisten der im mitgetheilten Verzeichnisse aufgeführten römischen Münzen, und befindet sich keine darunter die wegen ihrer Seltenheit für den Numismatiker von besondern Werth wäre; das Mus. Curatorium wäre jedoch zum Behufe der Completirung der Mus. Münzensammlungen, und wegen des im Laufe der Zeit möglichen Austausches, zur Acquirirung sämtlicher Münzen in Bausch und Bogen geneigt, wenn nicht allenfalls überspannte Forderungen des Eigenthümers derselben hindernd entgegenstehen.

22. Arhiv NM 16/1859 in ad 19/1859.

23. Arhiv NM 16/1859 in DP 1655/1859: Nachdem jedoch Smolej zufolge des mit ihm aufgenommenen Protocolles für jedes Stück 3 kr C. Mz verlangt, dieser Preis, der für 396 Münzen beinahe 20 f C. Mz betragen würde, mit Rücksicht auf die Gattung der Münzen von Kunstverständigen sehr überspannt erklärt wird, so ist das gehorsamst gefertigte Curatorium nicht in der Lage von dem Anerbieten des h. k. k. Land. Praesidiums Gebrauch zu machen, und muß es dem Smolej überlassen seine Münzen anderweitig zu verwerthen.

unmöglich näher zu bestimmen. **Höchstwahrscheinlich mit dem Fund von Slatna identisch.**

5. Friedrich KENNER, Beiträge zu einer Chronik der archäologischen Funde in der österreichischen Monarchie (1859-1861), Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen 29, 1863, 245: *Lees (Bezirk Radmannsdorf, Kreis Laibach), 1859? - Ein Landmann stieß auf seinem Felde auf eine namhafte Anzahl römischer Münzen von Erz und Silber, von welchen die meisten Diocletian, Maximianus und Constantius Chlorus angehört haben; der Fund in Locale und Inhalt viel Ähnlichkeit mit jenem von Slatna (Fund-Chronik VI, S. 294).*

6. ISTI, Beiträge zu einer Chronik der archäologischen Funde in der österreichischen Monarchie (1856-1858), Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen 24, 1860, 294 in sl.: *Statna (Bezirk Radmannsdorf, Laibacher Kreis). Herbst 1858. Nach Mittheilung der k. k. Landesregierung wurden von dem Bauer Blas Smoley 442 Münzen der spätrömischen Zeit gefunden, von denen 384 in den Besitz des Advocaten Herrn Thoman in Radmannsdorf kamen ...*

50 7. Jahresheft des Vereines des krainischen Landes-Museums 3, 1862, 249 in sl.: *Münzen und Medaillen: 75. Vom hohen Statthaltereipräsidium in Laibach, nachfolgende römische Münzen von einem Funde in Slatna, zwischen Vigaun und Neumarkt. Ein Bauer entdeckte daselbst auf einer Bergwiese in einem eben aufgeworfenen Maulwurfhaufen einige funkelnde Gegenstände; bei weiterer Nachgrabung fand sich eine bedeutende Anzahl römischer Münzen vor...*

8. Peter HICINGER, Starinske najdbe, Novice gospodarske, obertniške in narodne 17, 1859, 161: *Temu kamnu se je v zadnje vendar boljše zgodilo, kakor tistim 800 bronastim in 50 srebernim denarjem, ki jih je neki kmet pri Radoljci v jeseni našel, pa večidel nekemu kovaču dal. **Dr. Volpi je tistih denarjev dobil kaciš petero;** bili so od Dioklecijana, Konštancija Klora in Maksimilijana, rimskih cesarjev.*

9. Glej op. 2, 4 in 1.

10. Archiv Republike Slovenije, Priv. A 17, fasc. 1, svež. 2, zv. 29, str. 898: *1) Zu Radmannsdorf im Herbst an 500 Kupfer und 50 Silbermünzen (2 Dioclet. 1 Constantius Chlor - 1 Maximian).*

11. Mittheilungen des historischen Vereins für Krain 14, 1859, 56: *LXX. Vom hochw. Herrn Peter Hitzinger, Localkaplan in Podlippa bei Oberlaibach: 145. Aus einem Münzfunde in Slatina bei Vigaun: Eine Kupfermünze vom Kaiser Constantius I. Chlorus. Im Reverse: Adventus Aug. N. N. (Nach Chr. 292-306). Novec je bil napačno določen. V resnici je šlo za folis Konstantina I. iz let 310-312 n. š. - Glej KOS 1988 (op. 4) 94-438.*

12. Heinrich COSTA, Mittheilungen der k.k. Centralcommission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale 4, 1859, 280: *Antiker Münzfund. In Oberkrain, bei dem Dorfe Les, stieß unlängst ein Landmann auf seinem Felde auf eine namhafte Anzahl römischer Münzen von Erz und Silber. Die meisten sollen von Diocletian, Maximianus und Constantius Chlorus sein, mit dem belorbeernten Brustbilde und mit dem Namen auf der Vorderseite; auf der Rückseite **virtus Militum**, in einem Zelte vier um einen Opferaltar stehende Soldaten, unten sis (Siscia) nebst einem verschiedenartigen Zeichen, welches die betreffende Münzofficin von Sissek bezeichnet, nämlich entweder A., B., Γ. oder X. Dem Schreiber dieser Zeilen kam von diesem Funde nur eine silberne Münze, **ein Diocletian, von ausnehmender Schönheit**, zu Gesicht, und ist zu befürchten, dass jener entdeckte numismatische Schatz zersplittert und verschleppt werden dürfte.*

13. Peter von RADICS, Archäologische Karte von Krain (1864) 11: *Lees, O.Kr. ... Münzfund;* 15: *Slatna bei Radmannsdorf, O. Kr. - Röm. Münzen der späteren Zeit, 442 Stück im Herbst 1851 gefunden.*

14. Friedrich PICHLER, Repertorium der steierischen Münzkunde 2 (1867) 147, 153, 154, 155, 165, 170, 172, 174, 185, 197, 204 (Slatna); 165, 170 (Lees).

15. I. A. MIRNIK, Coin Hoards in Yugoslavia, BAR International Series 95 (1981) 57: *142 Slatna, Radovljica, Kranj, Slovenija, 1851 - ?AR (442): ?Marcus Aurelius;* 79: *288 Lesce, Radovljica, Kranj, Slovenija, 1859 - AR (50); AE (+ 800): Diocletianus, Maximianus, Constantius Chlorus; mostly Siscia - Disposition: destroyed.*

16. DP 3645/1858: *In vollster Ergebenheit wage ich gehorsamst Gefertigter im Interesse der Wissenschaft, der Münzkunde und bezüglich der vaterländischen Geschichte Euerer Excellenz*

nachstehendes vorzubringen. In dem eine Viertel Stunde von Vigaun an der über den Rücken des Berges Doberča nach Neumarktl. führenden Bezirksstrasse gelegenen Dorfe Slatna ... **ist von dem dortigen Insassen Blas Smolej auf dessen eigenthümlichen Grunde ein Fund von römischen Münzen aufgedeckt worden.**

Die Veranlassung zur ersten Nachsuchung gab der Umstand, daß der besagte Mann am Fundorte liegend auf einem Maulwurfshaufen eine solche Münze zufällig bemerkte.

Durch einige Nachgrabungen auf dem besagten Terrain ... fand nun der besagte Mann **etliche 500 Stück Münzen**, worunter die meisten von Diocletianus, Maximianus und Probus in der Erde ohne Gefäß zerstreut liegend, jedoch sehr gut erhalten. Sogleich, als ich dieses vernahm, eilte ich am nächsten Tage nach dieser Entdeckung im Interesse der Wissenschaft dahin, und es gelang mir, **etliche 60 Stücke zu erkaufen**, übrigens aber ersuchte ich den Mann, da er mir mehrere aus dem Grunde der Werthsunkenntniß nicht abtreten wollte, die Münzen keineswegs zu zerstreuen und hintanzugeben.

Nun erhielt ich endlich die **Münzen 400 an der Zahl**, vom Finder gegen meine von ihm begehrte Verbindlichkeit, dieselben auf die bestmögliche Weise zu verwerthen und den Werthersatz ihm zu übergeben. Da er wirklich ein bedürftiger Mann ist, so erscheint eine mögliche Vergütung sehr wünschenswerth.

Durch diesen Vorgang habe ich wenigstens die Münzen bis auf einige einzeln hinweggegebene gerettet, und möchte dieselben der Wissenschaft auf die zweckmöglichste Weise zuführen und halte sie dafür bereit.

17. DP 837/1859 in Arhiv NM ad 19/1859.

18. DP 988/1859: Diese in den Verzeichnissen mit Rothstift bemerkten 10 Exemplare wären für das k.k. Hofmuseum eine erwünschte Acquisition, um deren Einleitung ich eine hohe k.k. Statthaltereie ergebenst bitte; ich erlaube mir zugleich nach den im Verzeichnisse des Herrn Thoman angesetzten Werthen der Kupferstücke einen Gulden Oe. W. als Er-

satz beizuschließen, indem ich den Werth eines Stückes auf 10 kr. Oe. W. berechne. Ich spreche zugleich meinen aufrichtigen Dank aus für die dienstfreundliche Rücksichtsname, welche dem k.k. Cabinet eine so sorgfältige Mittheilung über einen interessanten Münzfund zukommen ließ und bitte, mit derselben Gewogenheit in ähnlichen Fällen die administrativen und wissenschaftlichen Interessen des k.k. Cabinetes vertreten zu wollen.

Die beiden Verzeichnisse habe ich die Ehre mit dem Bemerkten beizuschließen daß jener Wunsch, der in der Anmerkung zum Verzeichnisse des Herrn Thoman ausgesprochen wird, nämlich die Münzen dem Landesmuseum oder inländischen wissenschaftlichen Anstalten, wie Gymnasien, Bibliotheken ... um einen geringeren Preis zuzuwenden, unbedingt der wärmsten Empfehlung und selbst behördlicher Unterstützung würdig sei.

19. Arhiv NM 13/1859.

20. Arhiv NM 15/1859.

21. Arhiv NM 13/1859: Das krain. Land. Museum besitzt zwar schon die meisten der im mitgetheilten Verzeichnisse aufgeführten römischen Münzen, und befindet sich keine darunter die wegen ihrer Seltenheit für den Numismatiker von besondern Werth wäre; das Mus. Curatorium wäre jedoch zum Behufe der Completirung der Mus. Münzensammlungen, und wegen des im Laufe der Zeit möglichen Austausches, zur Acquirirung sämtlicher Münzen in Bausch und Bogen geneigt, wenn nicht allenfalls überspannte Forderungen des Eigenthümers derselben hindernd entgegenstehen.

22. Arhiv NM 16/1859 in ad 19/1859.

23. Arhiv NM 16/1859 in DP 1655/1859: Nachdem jedoch Smolej zufolge des mit ihm aufgenommenen Protocolles für jedes Stück 3 kr C. Mz verlangt, dieser Preis, der für 396 Münzen beinahe 20 f C. Mz betragen würde, mit Rücksicht auf die Gattung der Münzen von Kunstverständigen sehr überspannt erklärt wird, so ist das gehorsamst gefertigte Curatorium nicht in der Lage von dem Anerbieten des h. k. k. Land. Praesidiums Gebrauch zu machen, und muß es dem Smolej überlassen seine Münzen anderweitig zu verwerthen.

24. DP 2028/1859.
25. KOS 1988 (op. 4) 94-135 in 94-257.
26. Prav tam, 104-1.
27. Peter KOS, Denarnišтво v antiki na Slovenskem (1990) 7.
28. Prav tam, 14.
29. Prav tam, 7.
30. KOS 1986 (op. 4) 142, 253; KOS 1988 (op. 4) 94.
31. Prav tam.
32. Glej op. 8. Za Volpija glej še Davorin TERSTENJAK, O staroslovenskem denaru Adnamat, Novice 16, 1858, 355 (*Lani je Italijan, dr. Volpi na Koroškem dobil, kakor sem sam od njega čul in tudi s svojimi očmi vidil, poln lonček denarov z napisi Adnamat, pa sam Bog ve, kam jih je odnesel*) in E. H. COSTA, Antiquarisches, Blätter aus Krain 1, 1857, 84 (*Im Laufe dieser Woche weilte der Archäolog und Numismatiker dr. Alexander Volpi von Verona in unserer Stadt...*).
33. Michelangelo Freiherr von ZOIS, Die Geschichte von Radmannsdorf (Radovljica) und seiner Umgebung, Illustrierte Reise- und Bäder-Zeitung 23, 1908, Nr. 423, Sondernummer Oberkrain, 644: *In der Kirche in Lees sind zwei römische Grabsteine eingemauert. Ebendort fand man mündlicher Ueberlieferung zufolge ein Columbarium.*
34. Hinko URŠIČ, Postanek in razvoj trga v Radovljici (diplomska naloga, s. d.).
35. Ch. DAREMBERG, Edm. SAGLIO, Dictionnaire des antiquités grecques et romaines 1/2 (1969) s. v.
36. Bojan DJURIĆ, Antični mozaiki na ozemlju SR Slovenije, Arheološki vestnik 27, 1976 (1977) 611 in sl., karta na str. 616 in 617.
37. Arhiv Republike Slovenije, Priv. A 8, K. Dežman, fasc. 3: *Einer Mittheilung des Slov. Narod dd. 16 d.M. No. 161 zu Folge soll in Lees bei Radmannsdorf ein Mosaikboden nebst Skelettresten gefunden worden sein. Ich bitte Sie dem Gegenstande Ihre geneigte Aufmerksamkeit zu widmen - welcher Zeit der Fund angehören mag. Der Mosaikboden deutet auf Römisch. Es wäre dies ein willkommener Anhaltspunkt mehr, zu den 4 schon bekannten Inschriften von denen sich zwei noch in Lees befinden.*
38. Slovenski narod 16. 7. 1873, št. 161, str. 4: *Domače stvari (...). Najdene reči na Gorenjskem. Ko se je pretekli teden za Jurčevo hišo v Lescah kopalo, so ljudje našli več raznovrstnih kosov lepega mozaiknega dela; 400 let star kovan penez; ostanek svilnate obleke in več človeških mrtvaških glav. - Naša radovednost pričakuje, da bodo te reči komu v zgodovini posameznih krajev naše domovine izvedenemu ponudile povod, razodeti svoje misli, po katerih prekucijah bi bile zamogle - zlasti več človeških glav skupaj v zemljo priti, kjer se vsled spomina človeškega nikoli nij nahajalo ljudsko pokopališče, dasiravno skupaj ležeče reči kažejo kakor na nekdanje rakve. - V ta namen prosimo, da slavno uredništvo to najdšino v svojem listu objaviti blagovoli. K.*
39. Slovenski narod 27. 6. 1877, št. 144, str. 4: *Domače stvari. Rimske ostanke je izkopal nek kmet iz Lesèc na Gorenjskem.*
40. Laibacher Zeitung 23. 6. 1877, št. 142, str. 1156: *Römerfunde in Oberkrain. Auf dem Grundstücke eines Bauers in Lees bei Radmannsdorf wurde kürzlich bei Verrichtung einer landwirthschaftlichen Arbeit ein sehr interessanter Fund gemacht, der vermuthen läßt, daß sich in dieser Gegend seinerzeit eine altrömische Niederlassung befunden habe. Beim Umgraben des betreffenden Grundstückes stieß man nämlich in mäßiger Tiefe auf ein großes, wohlhaltenes Stück Marmor-Mosaik, das aus einer großen Anzahl sehr kleiner rother, blauer und gelber Steinchen zusammengesetzt ist und eine sehr schöne Zeichnung und geschmackvolle bandartige Verschlingungen zeigt. Die aufgefundenene Mosaikplatte scheint das Ecktheil eines ganzen Fußbodens zu bilden und konnte bisher nur zum Theil aufgedeckt werden, da sich die anschließenden Theile unter einem Hügel befinden und erst sorgfältig freigemacht werden müssen. Um die möglichste Conservierung des bereits aufgedeckten Stückes sowie die fachgerechte Freimachung der übrigen Theile zu sichern, begab sich Herr Ferdinand Schulz im Auftrage des krainischen Landesmuseums an die Fundstätte, und steht daher zu erwarten, daß die Blosslegung des ganzen*

Fußbodens, mit dem man es hier allem Anscheine nach zu thun hat, gelingen dürfte. Die allenfalls schon losgelösten Theile desselben könnten eventuell mit einer Kalklösung belegt und wieder verkittet werden. - Da von dem betreffenden Bauer dem Vernehmen nach schon früher wiederholt kleinere römische Funde gemacht, jedoch aus Unkenntnis leider nicht beachtet oder wieder weggeworfen wurden, so scheint ...

41. Arhiv NM 83/1877: 4.) Im Juni l.J. wurde in Lees ein antiker Mosaikboden aufgedeckt und es kam mir die betreffende Anzeige nach Wien zu. Ich veranlaßte sogleich die Abreise des Schulz dahin um den Mosaikboden so weit als möglich bloß zu legen. Die Kosten hiefür beliefen sich auf 6 f. 70 kr. Einstweilen wurde die bloßgelegte Parthie mit Brettern belegt, um sie vor ferneren Beschädigungen zu schützen, **es dürfte sich jedoch kaum der Mühe lohnen, eine Aushebung dieses Bodens, der ohne besonderen künstlerischen Werth ist, zu veranlassen.**

42. Arhiv NM 85/1877: Ihre sehr werth. Karte von 10/6 habe erhalten, auf daß hin bin ich noch den selben Tag wegen Mosaikboden nach Lees gefahren. **Der Mosaikboden ist schön, mit schwarzen, rothen, und weißen Steinchen zusammen gestellt. Figuren habe ich keine entnommen kennen, doch drei Buchstaben FPX sind deutlich zu sehen.** Da ich zur Aushebung wenigstens 1 1/2 Tag benöthigt hätte, so hab ich es bis aufs Weitere ve(r)schoben. Herr Custos werden sich vielleicht noch selbst überzeugen ob es der Mische werth wäre den erwenten Boden auszugraben. Einstweilen blei(b)t der Boden unter Aufsicht des Jurtsch, ich habe ihm aufgetragen den Boden mit Brettern zu zudecken, und Erde darauf werfen. Der aufgedeckte Boden bis jetzt ist 26 Zoll lang 18 Zoll breit dürfte aber noch bedeutent (!) größer sein. ... Auch die 2 Silber Münzen hab ich von Jurtsch abgekauft. Sonst konnte ich in Lees nichts bekommen, obwohl schon sehr oft hebsche Münzen, Ohrgehänge, Eisenwerkzeuge selbst Fibula etc. gefunden, und unter den Leuten theils verschenkt, theil verkauft worden ist und so den Museum geraubt.

Unter andern soll der Herr Legat 2 Münzen und ein Ohrgehänge bekommen haben. Die Münzen sagt er, daß er Ihnen Herr Custos schon geschickt hat, das Ohrgehänge mit einen weißen Steinchen sollte er noch haben, wenigstens der Jurtsch behauptet es, obwohl mir der Herr Legat gesagt hat, daß er nicht mehr in Bisitze desselben ist.

43. Arhiv NM 91/1884 in DZ-DO IX-5, 5672/1884: Auch in Lees in Oberkrain, wo sich noch heute in der Kirchenmauer römische Grabsteine befinden, deckte man bei der Planirung des Terrains hinter dem Soklič'schen Hause einen römischen **Mosaikboden auf mit einer ziemlich hübsch geformten Rosette**, die nunmehr sehr locker zusammengefügt Steinchen wurden für das Museum ausgehoben um bei Gelegenheit daraus eine kleine Parthie des Mosaikbodens nach der an Ort und Stelle gemachten Zeichnung auf einer Gypsunterlage zusammenzustellen. **Neben dem Mosaikboden befanden sich viereckige ausgemauerte Gräber, in denen mehrere Leichen lagen**, sie gehören einer viel späteren Zeit an, wahrscheinlich zu Ende des 1 Jahrtausends p. Chr. n.

44. Arhiv NM 65/1883: Ich bin gezwungen Ihnen ein paar Zeilen zu schreiben. Wie wir zwei uns wegen den Antiquitäten, die in der Erde begraben sind, besprochen haben, daß Sie sie ausgraben lassen wollen, so ist der Platz jetzt leer und bitte Sie, wenn es möglich (!) ist, am Samstag oder Montag zu kommen, da ich dort den Weg zur neuen Tenne machen muß. Wenn ich aber so mit dem Wagen darüber fahren soll, so könnte das Mosaik zerstört werden. Ich bitte Sie, möglichst bald zu kommen.

45. DZ-DO IX-5, 801/1884 in Arhiv NM 107/1883: ad 6. Nach wiederholter Meldung des Anton Šoklič vulgo Jurgelz von Lees, daß auf seinem Grunde Reste eines römischen Mosaikbodens aufgedeckt worden seien, unternahm ich mit Schulz zur Aushebung desselben am 20 August die Fahrt nach Lees. Es war nur möglich die einzelnen cubischen Steinchen zusammenzulesen, um dieselben bei Gelegenheit **nach einer aufgenommenen Zeichnung des Mosaikbodens** wieder zusammenzustellen. Die in der Nähe befindlichen Gräber mit Skeletten rühren nicht aus der Römerzeit her,

sondern dürften nach einem aufgefundenen Silberbracteaten zu schließen aus dem 12. Jahrhundert stammen, und zwar **lagen mehrere Leichen in einem Grabe**, vielleicht aus der Zeit einer Pestepidemie.

6. 17/VIII Excurs mit Schulz nach Lees zur Aushebung des dortigen römischen Mosaikbodens u. der angeblich römischen Gräber vor dem Hause des Anton Šoklič vulgo Jurgelc.

46. Ivan TUŠEK, Ptuj, Varstvo spomenikov 26, 1984, 246, sl. 53; Timotej KNIFIC, Arheologija o prvih stoletjih krščanstva na Slovenskem, v: Timotej KNIFIC, Milan SAGADIN, Pismo brez pisave (1991) 17, sl. 16-19; Mojca VOMER-GOJKOVIČ, Nataša KOLAR, Archaeologia Poetovionensis. Stara in nova arheološka spoznanja (1993) 67 in sl., slika na str. 68.

47. Emilijan CEVC, Poznoantični mozaik iz Tuhinjske doline, Kamniški zbornik 6, 1960, 37, 43.

48. E. RIEDL, Reste einer alt-christlichen Basilika im Boden Celeja's, Mittheilungen der k.k. Central-Commission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale 24, 1898, 219 in sl., Taf. 2-5; DJURIĆ (op. 36) 552 in sl.; KNIFIC (op. 46) 12, sl. 1-5.

49. DJURIĆ (op. 36) 587 in sl.; Jaroslav ŠAŠEL, Napisi v mozaičnih tleh emonske krstne kapele in cerkvenega portika, v: Starokrščanski center v Emoni, Katalogi in monografije 21 (1983) 52 in sl., t. 54-57; 59; 60; KNIFIC (op. 46) 12 in sl., sl. 6-13.

50. ŠAŠEL (op. 49) 54, št. 11, t. 56: 1.

51. Milan SAGADIN, Ivank nad Šmartnim v Tuhinjski dolini, Varstvo spomenikov 31, 1989, 250.

52. CEVC (op. 47) 37; Johann Weichard VALVASOR, Die Ehre des Hertzogthums Crain (1689) Buch VIII, 772: *Die Pfarr-Kirche zu S. Martini, hat drey Altäre 1. S. Martini, 2. S. Mariae Verkündigung, 3. S. Georgii ... Eines Steinwurfes weit von dieser Kirchen ligt ein Berg Juwanighk genannt: an dem Gipffel desselben sihet man eine eingefallene Maur so das Überbleibsel eines eingegangenen Schlosses zu seyn scheint. Unten an solchem Berge gräbt man schöne viereckigt gehauene Steine auch oft silberne und güldne Müntze aus.*

53. CEVC (op. 47) 38.

54. DZ-DO IX-5, 340/1880: *ad 6) Durch Herrn Dr. Kapler wurde ich aufmerksam gemacht, daß in diesem Herbst auf einem Acker in der Nähe von St. Martin im Tucheiner Thale ein Mosaikboden bloß gelegt worden ist. Die betreffende Localität ist ein etwa 7 m ober der Thalsole sich erhebendes Plateau südlich vom Dorfe, es ist im Süden von Bergen begränzt u. fällt nach Norden gegen die vorüberfließende Tuhinšica (prav: Nevljica) steil ab. Schon Valvasor bemerkt, daß daselbst römische Münzen u. Alterthümer gefunden wurden. Der jetzige Pfarrer von Tuchein Herr Paulič machte mich auf einige daselbst vor etwa 10 Jahren ausgegrabene **römische Steinsärge** aufmerksam, **Deckelreste davon fanden wir noch bei einem Bauernhause**. Die Aushebung des ganzen Mosaikbodens etwa 1 m lang u. 0.5 m breit wäre wegen der Lockerheit der Steine unmöglich gewesen, daher nur eine Zeichnung davon gemacht wurde, **es sind verschiedenfärbige sich durchschneidende Kreise**.*

55. Arhiv NM 56/1886.

56. CEVC (op. 47) 44, 46.

57. Stane GABROVEC, Poročilo o slučajnih najdbah v Sloveniji, Arheološki vestnik 5, 1954, 134, sl. 1; 2.

58. Prav tam, 142.

59. Prav tam, 141.

60. Prav tam, 134 in sl., sl. 3-5.

61. DJURIĆ (op. 36) 595, 609.

62. GABROVEC (op. 57) 137 in sl., sl. 6, načrt na pril. (kamenita krsta).

63. DJURIĆ (op. 36) 595.

64. CEVC (op. 47) 46.

65. DJURIĆ (op. 36) 596, 609.

66. KNIFIC (op. 46) 17, sl. 17.

67. Prav tam.

68. Andrej VALIČ, Ajdna nad Potoki, Varstvo spomenikov 27, 1985, 265 in sl., sl. 93; 94; ISTI, Ajdna nad Potoki. Naravni in kulturni spomenik Slovenije (1986); Milan SAGADIN, Ajdna, Varstvo spomenikov 31, 1989, 248 in sl., sl. 79.

69. Lojze BOLTA, Rifnik pri Šentjurju, Katalogi in monografije 19 (1981) 8, sl. 3; 7; Darja PIRKMAJER, Rifnik. Vodnik (1994) 48, 51, sl. 58.

70. Thilo ULBERT, Der kirchliche Baukomplex auf dem Hügel von Vranje, v: Vranje pri Sevnici, Katalogi in monografije 12 (1975) 27-29, Abb. 4, str. 38, Abb. 7.

71. Slavko CIGLENEČKI, Potek alternativne ceste Siscija-Akvileja na prostoru zahodne Dolenjske in Notranjske v času 4. do 6. stoletja, Arheološki vestnik 36, 1985, 257, sl. 10; ISTI, Korinjski hrib nad Velikim Korinjem, v: Arheološka najdišča Dolenjske (1990) 107, 110 (slika grobnice).

72. Danilo BREŠČAK, Gradec nad Mihovim, v: Arheološka najdišča Dolenjske (1990) 105, risba na str. 106; KNIFIC (op. 46) 28, sl. 64; 65.

73. Slavko CIGLENEČKI, Zidani gaber, v: Arheološka najdišča Dolenjske (1990) 113.

74. Z današnjimi uličnimi oznakami hiš južno od cerkve v Lescah in z lego hiš Pri Jurcu in Pri Jurgelcu me je ljubeznivo seznanila Maja Dacar, študentka arheologije iz Lesc. Dr. Petru Kosu se zahvaljujem za diapozitive novcev, ki jih hrani Numizmatični kabinet Narodnega muzeja v Ljubljani. Diapozitive mozaikov in novcev sta izdelala Marko Zaplatil, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, in Tomaž Lauko, Narodni muzej.

Kratice arhivskih fondov

Arhiv NM: Arhiv Narodnega muzeja

DP: Arhiv Republike Slovenije, Deželno predsedstvo

DZ-DO: Arhiv Republike Slovenije, Deželni zbor-Deželni odbor

Dragan Božič

O zakladu poznorimskih novcev v Slatni pod Dobrčo in o zgodnjekrščanskih mozaikih v Lescah

Povzetek

V prvem delu članka avtor osvetljuje odkritje zaklada poznorimskih novcev v Slatni pri Radovljici sredi prejšnjega stoletja. Še v arheoloških publikacijah izpred nekaj let se pojavlja trditev, da sta bila v tistem času pri Radovljici odkrita dva zaklada z različno sestavo: najprej 1851 zaklad novcev iz 2. st. v Slatni in nato 1858 zaklad novcev s konca 3. in

začetka 4. st. pri Lescah. Analiza prvotnih objav in doslej neznanih arhivskih dokumentov je pokazala, da je bila domneva numizmatika Petra Kosa, da je šlo zelo verjetno za eno samo odkritje, docela točna. Jeseni 1858 je kmet Blaž Smolej iz Slatne pri vasi izkopal okrog 500 zelo dobro ohranjenih rimskih kovancev. Med njimi so bili najmanj trije srebrni, ostali bronasti (antoninijani in folisi). Lovro Toman, odvetnik v Radovljici, je takoj potem, ko je izvedel za odkritje, obiskal najditelja in si ogledal najdišče. Od njega je kupil 58 novcev in jih nato poklonil predsedstvu dežele Kranjske, ki jih je odstopilo Deželnemu muzeju. 10 novcev je pridobil Kabinet za novce in starine na Dunaju. Okrog 50 so jih pokupili razni zbiralci. Preostalih 387 novcev je Smolej, ki je bil sam nepismen, s posredovanjem Tomana ponudil Deželnemu muzeju po ceni 5 krajcarjev za novce. Ker se je Muzejskemu kuratoriju cena zdela močno pretirana, je nakup odklonil in novce vrnil najditelju. Po enem od poročil jih je le-ta nato prodal nekemu kovaču. Najstarejši novce v zakladu je bil antoninijan Avrelijana (270-275), najmlajši pa folis, kovan za Konstantina II. 320/321. Velika večina novcev v zakladu je bila od Maksimijana, Galerija, Dioklecijana in Konstancija Hlora. Zakopan je bil po letu 321 n.š.

Drugi del članka obravnava pomembno arheološko najdišče južno od župne cerkve v Lescah. Doslej se je vedelo le, da so tam našli zidove in kos mozaika, baje celo grobove. Avtorju se je posrečilo najti nekaj rokopisov in časopisnih notic, ki podrobneje opisujejo, kaj je že v drugi polovici prejšnjega stoletja po naključju prišlo na dan na tem najdišču. Na ostanke mozaikov so naleteli leta 1873 in 1877 pri kmetu Jurcu in 1883 pri kmetu Jurgelcu. Eden od izkopanih odlomkov je bil sestavljen iz kock črne, bele in rdeče barve. Na njem ohranjene črke FPX ne morejo biti drugega kot zaključni obrazec donatorskega napisa: **f(ecit)** ali **f(ecerunt)** **p(edes)** **x**/?. Od motivov se omenjata tračni preplet in rozeta. Razen mozaikov so izkopali še zidane grobnice, v katerih je bilo po več okostij. Glede na napis in barvo mozaikov ni dvoma, da gre za tlake zgodnjekrščanskih zgradb iz 4. ali 5. st. n. š. Iz istega časa so tudi

zidane grobnice, če sodimo po podobnih grobovih, ki so jih našli v večini zgodnjekrščanskih cerkva, izkopanih v višinskih naselbinah. Po mnenju avtorja so tudi mozaični tlaki, ki so jih odkrili na Rosovih grobljah pri Šmartnem v Tuhinju in na Vodnikovi kmetiji v Križevski vasi pri Moravčah, pripadali zgodnjekrščanskim zgradbam. V prid take razlage govorijo njihov slog, motivi in barve, kakor tudi dejstvo, da so na teh dveh najdiščih poleg mozaikov odkrili tudi kamnite sarkofage. Doslej je prevladovalo mnenje, da se tukaj nahajajo ostanki dveh razkošnih podeželskih vil. V arhivu Narodnega muzeja v Ljubljani je avtor našel tudi doslej neznano barvno risbo mozaika z Rosovih grobelj pri Šmartnem v Tuhinju, ki je bila narejena leta 1880, ko si je šel kustos Deželnega muzeja v Ljubljani Karel Dežman kmalu po njegovem odkritju ogledat najdišče.

Dragan Božič

A Note on a Hoard Find of Late Roman Coins at Slatna under Dobrča and on Early Christian Mosaics at Lesce

Summary

Part One of the article is focused on the discovery of a hoard of late Roman coins at Slatna near Radovljica in the mid-19th century. No more than a few years ago, archaeological publications put forward a hypothesis to the effect that there had been two hoards of different make-ups found near Radovljica at that time: first a 2nd-century hoard of coins discovered at Slatna in 1851, and then a late-3rd- or early-4th-century hoard of coins found near Lesce in 1858. Analysis of the earliest reports on the find, as well as of some hitherto unknown archival documents, has shown the hypothesis proposed by the numismatist Peter Kos to the effect that this must have in fact been but one finding to be perfectly true. In the autumn of 1858, a peasant from the village of Slatna, Blaž Smolej, unearthed about 500 very well preserved Roman coins near the village. At least three of them were silver coins, the rest of them being made of copper (antoniniani

and folles). On learning about the discovery, Lovro Toman, a lawyer at Radovljica, immediately visited the finder and inspected the site. He bought 58 of the coins from Smolej, to present them later to the Landespräsidium of Carniola, which in turn gave them up to the Landesmuseum (Provincial Museum). Ten of the coins were acquired by the Cabinet of Coins and Antiquities of Vienna. About 50 of the coins were bought off by various collectors. The remaining 387 coins were offered by Smolej (with the services of Toman, Smolej himself being illiterate) to the Landesmuseum at a price of 5 kreutzers per coin. As the Museum board of trustees deemed the price to be much too exceeded, they declined the acquisition of the coins and returned them to the finder. According to a report, Smolej then sold off the coins to a blacksmith. The earliest-dated coin in the hoard was an antoninianus of Aurelian (270-275), and the latest-dated one a follis coined for Constantine II in 320/321. A great majority of the coins in the hoard belonged to the emperors Maximianus, Galerius, Diocletian and Constantius Chlorus. Consequently, the hoard was buried sometime after 321 A.D.

Part Two of the article discusses an important archaeological site to the south of the parish church of Lesce. The only facts about the site known until now were those of a discovery made there consisting of some walls, a fragment of a mosaic, and reputedly even of some graves. The present author succeeded in finding some manuscripts and newspaper items describing in detail what was accidentally unearthed on this site as early as in the latter half of the previous century. Remains of mosaic-works were dug out in 1873 and 1877 on the Jurc farm, and in 1883 on the Jurgelc farm. One of the excavated fragments consisted of black, white and red tesserae. The three characters preserved on the fragment, namely FPX, cannot prove to be anything else than the closing abbreviation of a donor's inscription: **f**(ecit) or **f**(ecerunt) **p**(edes) **x**/?/. The only motifs mentioned in the records are those of the guilloche and the rosette. Besides the mosaics, stone-built tombs were excavated, with several

skeletons in each of them. As indicated by the inscription and the colour of the mosaics, these must undoubtedly be pavements of early Christian buildings of the 4th or 5th century A.D. If we were to judge from the similar sepulchres found in most of the early Christian churches dug out in the late Roman hillforts, the stone-built tombs must originate from the same time period. It is the belief of the present author that also the mosaic pavements found at the site Rosove groblje near Šmartno v Tuhinju and on the Vodnik farm at Križevska vas near Moravče used to belong to some early Christian structures. Such interpretation seems to be supported by the style, motifs and colours they display, as well as by the fact that not only the mosaics but also stone sarcophagi were discovered on these same two sites. It has been thought until now that the two sites contained the remains of two luxurious country villas. The present author also found in the records of the National Museum of Ljubljana a hitherto unknown colour drawing of the mosaic from the Rosove groblje near Šmartno v Tuhinju; it was drawn in 1880, when Karel Dežman, the curator of the Landesmuseum of Ljubljana, went to see the site soon after the mosaic had been discovered.